

SATELLITER TGV 4 2011

Elin Wägners miljöengagemang beskrivs ibland som flummig jordromantik och en reträtt efter misslyckandet med det stora kvinnliga uppropet "Ner med vapnen", som hon resultatlöst drev ända till Nationernas Förbund i september 1935. En sådan historieskrivning missar att Wägners credo gör feminism, pacifism och miljöansvar till oskiljbara delar av en och samma kamp för världsrättvisa.

Wägner var medgrundare till Rädda barnen, redaktör för kvinnorörelsetidskriften *Tidevarvet* och drivande i Women's Organization for World Order med hållbart jordbruk högt på

agendan. 1941 kunde hon summera sina engagemang i den framåtsyftande debattboken *Väckarklocka*, vars avslutande samtal om "levnadsstandard" vi återpublicerar här.

Vi har bett tre skribenter kommentera Wägners text, utifrån sina egna perspektiv. Lisa Gålmark ser ett livskraftigt embryo till djurrättsligt tänkande i textens vängruppsamtal, Birgitta Rydhagen gör kopplingar mellan posthumanismens nymaterialism och Wägners syn på relationen människa-natur och Sverker Sörlin för in tidsdimensionen, i en historisering av Wägners visioner som också blir en framtidsspaning.

MOLNFÖDELSE

ELIN WÄGNER

En sommardag satt jag mitt i österrikiska alperna, halvvägs upp mot den berömda glaciären Grossglockner, och väntade på en bil som skulle orka upp då jag inte gjorde det själv. Över det stora ödsliga berglandskapet välvde en fläckfri blå himmel. Varenda kontur längs hela den väldiga taggiga horisonten stod klar och knivskarp mot det blå. Det var en värld utan moln. Men under det jag fixerade en bergstopp började den bli svagt dimmig och upplöst i konturerna. Denna dimma, som jag först trodde satt i mina egna ögon hade efter fem minuter blivit en tunn slöja, kretsande över bergstoppen. Under mina ögon tätnade den och ökade i omfång. Här och där längs horisonten uppträdde samma fenomen. Dessa dimslöjor, tunna som tankar, flöt genom ett trolleri ihop till väldiga molnformationer. En dimma, till synes kommen ur ingenting, skulle i sinom tid ge torra flodbäddar och brända marker liv och förnyelse. Jag hade varit med om en molnfödelse.

Det var ingenting märkvärdigt, tvärtom sådant hände ständigt, men jag hade bara aldrig så tydligt sett en molnfödelse förr.

Om jag nu bredvid denna bild sätter en annan som handlar om en slags molnfödelse i tankens värld, så är det inte för att den skedde på så märkvärdigt höga höjder. Tvärtom. Det är endast därför att det rör sig om ett tillfälle då tankar tätnade i ord och fick ett slags form.

Det var under vintern 1940. Några strängt arbetande stadsbor hade tagit sig ledigt över lördag och söndag och hälsade på i en liten stuga på landet. Inom en ring av ljus och värme och fred satt vi där och talade om framtiden. Vi vände upp och ner på många ting, sista kvällen gällde det begreppet levnadsstandard.

Folk med nedskurna inkomster och ökade utgifter borde här företa en omvärdering i god tid, tyckte vi.

Vad hade hittills reglerat levnadsstandarden? Penningen.

Vi ställde nu upp frågan om man skulle kunna nå ökad levnadsstandard med minskade inkomster. Strax var vi så ivriga att ringa in problemet som om vi hittat på en ny spännande sällskapslek.

Vad hade hög levnadsstandard hittills betytt?

Kort arbetstid. En förtjänst eller ränteinkomst som medgav en marginal för rekreation, när de nödvändiga behoven blivit tillgodosedda. För rekreationen, alltså återskapelsen av den genom arbete och levande utmattade människan, togs resor, sport, böcker, radio och biograf till hjälp. Till den höga levnadsstandard som vårt svenska folk begåvats med, räknades möjligheten att någon gång slå sig lös med en onödig utgift, ett matsalsgarnityr av ek medan man levde och en kista av ek, sen man dött.

Idealet hade varit mer eller mindre högt placerat, alltefter bildning och inkomster. Rekreationen kan ha tagit sig mera förfinade eller mera enkla former. Men föreställningen att hög levnadsstandard betydde en aning högre levnadsstandard än umgänget, alltså möjlighet att segra i konsumtionstävlan, den sträckte sig nog ganska högt upp. Meningarna hade varit delade i den viktiga frågan om barn hör de nödvändiga behoven till eller till lyxen i livet.

Vid middagen hade värdinnan antytt att nu hade hon serverat sin sista flaska vin rouge ordinarie. Detta gjorde att gott vatten blev nummer ett bland de nödvändiga förutsättningarna för hög levnadsstandard. Gott vatten måste vara filtrerat av naturens eget reningsverk, alltså ha runnit genom en grusås. Gott vatten skulle helst ha legat öppet för luft och sol.

Efter vattnet kom *brödet*. ”Färska franska”, sade någon, men fick genast veta att dessa betecknade en mycket låg levnadsstandard. Färskt mjöl var viktigt, inte färskt bröd. Mjölet skulle malts av säd som vuxit på frisk jord – frisk betydde här att den varken fick vara sur eller övergödd, att den skulle vara full av liv och så ren, att man kunde smaka på den. Mjölet skulle innehålla kornets alla beståndsdelar, men däremot inga blekmedel eller tillsatser för att höja bakningsduglighet och förvaringsmöjligheter. Folk med så hög levnadsstandard att de kunde fara till kvarns med en säck råg då och då, de hade ju också en bakugn som klarade även svärgräddat bröd.

Vi började nu bli ganska djärva. Vår mjölk skulle hämtas från närbelägna gårdar och välkända kor, det var krav nummer tre. I denna anda tillfogade vi som krav nummer

fyra att själva kunna välja den gård där vi skulle tinga vår skinka, så att vi kunde vara säkra på att grisen fått god vård och kost. Samma krav ställde vi på potatisen, kålen, spenaten och tomaterna. De skulle komma direkt från den friska doftande myllan till köket. Utanför trädgården ville vi ha tillgängliga alla de odlade växternas vilda kusiner att utfylla och smaksätta vår kost med. Kosten skulle höja oss till den fullkomliga hälsans stadium.

Och så sa någon, det är väl inte nog med att kosten tillgodoser hälsans krav, man måste också tänka på samvetets.

Det var, när vi närmare tänkte efter, ett fruktansvärt krav som kom husmödrarna i kretsen att blekna. Men vi enades ändå om att först då man hade lika klara besked om hur människorna som arbetade i livsmedelsbranschen levat som hur djuren och växterna haft det, kunde man tala om hög levnadsstandard. Vi hade alla serverat den härliga, billiga kaliforniska frukten till våra söndagsmiddagar. Nu hade vi fått reda på hur den kunnat bli så billig. Amerikanska farmare som genom en rå och hänsynslös jordpolitik förvandlats till proletariat, hade strömmat till Kalifornien och arbetat med plockning och konservering av frukten under förhållanden som man inte kunnat bjuda oskäligen djur en gång. Så länge det klibbade nöd och tårar vid aprikoserna, kaffet och apelsinerna som vi serverade, låg vi djupt under en människovärdig levnadsstandard. Därför krävde vi makt som köpare att framtinga en minimistandard för alla som arbetade inom livsmedelsförsörjningen, från mjölkerskan till fruktblockaren.

Vi ville inte ha dåligt samvete inför människor och djur, vi ville ha vänskap med dem. Genom talet om vänskap med djur kom sällskapets expert på djurhisto-

Vi ville inte ha dåligt samvete inför människor och djur, vi ville ha vänskap med dem.

rier in på sitt älsklingsämne. Vi fick en livlig skildring av kon som skulle ledas till herrgården men slet sig vid vägskälet och rusade åstad mot en annan gård, där hon hade en vän hon föredrog. Husbonden fick inte fatt henne, men på trädan betade hennes stallkamrat hästen, en äldre herre som ogillade det individuella kärlekskvalet och han genade in henne på rätta vägar igen. Vi fick också höra om kon som la sig ner på åkern, emedan hon inte ville under oket och spännas för plogen. Husbonden tänkte enris runt omkring henne, men hon låg stilla tills det luktade bränt hår om henne. Då måste han släcka elden och erkänna sig besegrad. I värdinnans protokoll står på denna punkt: ovanligt förnuftiga fruntimmer de där korna, som åtminstone försöker sätta genom sina begrepp om hög levnadsstandard både i arbete och sitt personliga liv.

Inga fler krav att anteckna? Jovisst. Krav nummer sex blev tystnad och ren luft omkring sömnen om nätterna, fri soluppgång när man vaknade och rätt att lägga sig med solen om man önskade, med andra ord möjlighet att fritt följa dygnens och årstidernas rytm i sitt liv.

Punkt nummer sju formulerades så här:

hög levnadsstandard består i att äga få ägodelar. Med tillägget: de måste vara förstklassiga och stå bi genom åren. Man måste ha kläder som verkligen tar upp sig under en semester i garderoben och som förhöjer sin bärarens anseende även sedan de blivit lappade och vända.

En i sällskapet strävade i sin vävstol med att slå samman kostymtyg åt sin man som annars alltid använt högsta engelska kvalitet. Därför begärde hon outslitligt garn, men tvingades längre och längre tillbaka först till ullen och sen till fåret. Men vi blev inte eniga om att sätta upp får som ett oundgängligt krav för hög levnadsstandard...

Vävstolen lockade emellertid fram krav nummer åtta som blev rymlig bostad med rum för gäster och verktyg, direkt övergång till marken, gräsen och fåglarna.

Värdinnan förklarade att hemtvättade, soltorkade, vindomblåsta och skogsdoftande underkläder var ett oeftergivligt villkor för hög levnadsstandard, men detta krav fick inte något nummer på listan. I stället började man skämta med henne och fråga om hon kunde leva utan att kunna byta sin matta av färskt gränris utanför förstubron om lördagarna. Hon svarade att gränrismattan hörde inte till hög levnadsstandard utan till den vräkighet som hon tillåtit sig under goda tider och som hon antagligen finge sota för på ett eller annat sätt, kanske så att hon berövades förmånen att fara i sin kista över gränrismjuka vägar till kyrkogården.

Denna hänsyftning på döden framlockade som det stora kravet på hög levnadsstandard: något att leva för.

Jag vill kunna följa mitt arbete från början till slut och betrakta mitt värdiga verk, sa en.

Mitt arbete måste naturligt kunna foga sig in i de större sammanhangen och harmoniera med andra människors strävan och välfärd, sade en annan. Jag vill ha grannar som jag kan byta tjänster, kunskaper och förtroende med, sade en tredje, som hade det.

Krav som:

Jag vill ha möjlighet att studera hela livet, jag vill ha ro i min själ så att jag förmår njuta kvällarna och vilodagarna utan särskilda förströelser och nöjen, ansågs gå över gränsen till ett annat område och beröra verkningarna av hög levnadsstandard. Medan vi ändå var bortom gränserna för hög levnadsstandard, passade värdinnan på att erinra om sin favoritbeskrivning på en ny värld: där ska knölar tvingas vara hyggliga i stället för att hyggliga människor tvingas vara knöliga nu.

Strax innan den här sällskapsleken började hade vi strukit gemensamma vilda resplaner till Halikarnassos och resignerat inför omöjligheten att köpa vissa dyra utländska verk.

Och alldeles som om inte våra anspråk skulle varit många och stora nog

förut, så ökade vi på med kravet att den mera begränsade värld man nu hade att röra sig i, skulle vara obegränsad till djup och höjd. Dess rötter skulle sträcka sig ner genom kulturlagren, livets mångfald skulle vara att finna inom dess snäva gränser, så att man kunde få både estetiska sensationer och rika lärdomar utan att ge sig av på resor. Detta förde till kravet på bofasthet, eftersom denna var förutsättning för att man skulle lära känna traktens historia så långt den räckte och bli förtrogen med landskapet och människorna i alla deras skiftningar och variationer.

Värdinnan tittade på det protokoll hon fört och sa: egentligen ser ju vår levnadsstandard ganska anspråkslös ut: vatten och bröd av kvalitet, glädje av det dagliga arbetet och den dagliga omgivningen. Tar man bort krumelurerna så har vi egentligen gjort upp programmet för en funktionalistisk fattigdom. Och tänk hur underligt det ändå är att vi kommit fram till den. Hur så? Jo, här sitter vi under brinnande krig och drömmer fram den enda levnadsform som går att förena med fred. Ingen fred utan enkelhet har en engelsk lord sagt, och händelsevis kan jag helt ansluta mig till honom.

Vi enades om att vår lek hade svävat ut från sitt ursprungliga syfte. Vi hade sprängt uttrycket hög levnadsstandard till att omfatta drömmen om en ny värld. Vår dröm var en dröm för dem som vandrar ut ur de grusade storstäderna och den sönderfallande penninghushållningen, och det var dess samband med verkligheten. Vår dröm var en dröm om fred – så fjärran från verkligheten som den första svaga lilla

dimslöjan kring bergstoppen tycktes fjärran från den torra flodfåran.

Men, summerade vi upp, krönet på hög levnadsstandard är ju att kunna få vara med dem man tycker om. Och detta betyder att de får leva sin tid ut, vilket betyder fred. Vi såg på varann. Nästa morgon skulle gästerna fara en dagsresa norrut, och vi visste inte vilken dag ett krig skulle skilja oss för alltid från varandra... Vi tyckte att en levnadsstandard som sammanförde de högsta krav en människa kan ställa på sitt liv med den största enkelhet, var ganska rimlig mitt i sin orimlighet till slut.

Halvtannat år har gått sedan vi definierade vår syn på hög levnadsstandard. Vi skulle säkerligen ta leken mera allvarligt nu. Vi skulle sätta upp punkter på programmet som vi då ännu inte påminde oss: tvål och värme till exempel. Vi skulle ha sagt att det inte är nog med att vara med dem man håller av, man bör också kunna *tala om vad man vill med dem*. Likaså att allt tal om levnadsstandard är meningslöst, när man varje dag påminns om de villkor under vilka kära vänner i öster, väster och söder måste leva och dö.

Likväl gjorde jag detta utdrag ur protokollet, därför att, ja det tycktes mig ha något att göra med molnfödelse.

I sommar har jag många gånger lämnat skrivbordet för att gå ut på backen och betrakta molnfödelse som ingenting blivit

till. Gång på gång har moln bildats borta vid horisonten, tätat, kommit närmare, vandrat bort från vår torra jord, lösts upp i intet. Jag har tyckt att alla önskningar, alla förhoppningar blåste bort med dem, och kvar blev bara den förfärliga gamle Hoseas ord: som en bitter planta skjuter domen upp ur markens fåror.

Men drömmar *är* inte så tomma och även regnlösa moln har sin uppgift. Hela detta förs spel som uppfördes på himlen under försommaren, var ju en kamp för att bryta torkans makt och lyckades till slut.

Önskningar har som de gamla visste en sällsam kraft. Sagor som i sig själv är gamla berättar om ännu äldre tider, då önskningar ännu hjälpte. Varför hjälpte de inte längre? Hur går det till då önskekraften lämnar en hel generation? Små oavbrutna anfall mot individernas vitalitet sätter otaliga små lockningsprocesser igång. Det sker en hel del med människor som undgår spräng- och brandbomber, ja det måste ha utbrett sig ett klenmodets mörker i själarna, långt innan detta spektakel började, annars hade det inte fått hända.

Vi behöver en vision av en värld med mening i för att önskekraften skall leva upp igen. Den visionen skapas då människa efter människa genomlyses av övertygelsen att det nuvarande sakernas tillstånd är en förvillelse som inte ingår i världsordningen som en nödvändighet. Krigsperioden är som en lång tunnel men inte en oändlig tunnel. En tid lät vi lura oss att tro att världen var ett maskineri som hålles i gång av en motor, men så var det inte alls. Maskineriet vi såg avteckna sig mot himlen var bara den stora skuggan av en liten uppfinning,

som inte rådde för att den blev till Gud. Världen är en levande organism som hålls igång av ett hjärta. Detta hjärta sänder ut oss tar oss tillbaka. När önskan och bön, två flöden ur samma källa stiger ur vårt väsen, möter de en kraft i universum som inte begär bättre än att tjäna oss och låta sig betjänas av oss. Världens hjärta sänder ut oss och tar oss tillbaka och varje liten blodkropp har sin funktion.

Men är världen inte hjärtlös då kan vi fatta mod. Vår världs bild får åter bestämmas av det dolda växandet i jorden, i moderlivet, av födelse, utveckling, mognande, vissnade och fullbordan. Åter finns där plats för det utforskade, det utforskbara, det hemlighetsfulla och gudomliga.

En dag får människorna åter höra världen andas igen. Det blir när världen återtagit den rytm och det arbetssätt som hör levande väsen till. Mänskligheten har genomlevat en lång period med härskartanken som målsättning. Den skulle nödvändigt skriva sina egna lagar på jorden även om det betydde trotsinställning mot naturen, mot naturens barn och naturens lag inom oss själva.

Männens kamp för herraväldet på jorden har gått jämsides med deras kamp för herraväldet över kvinnan. Segern måste vara en dubbelseger för att bli fullständig. Den blev så fullständig att hela jämviktsförhållandet på jorden rubbades. Den sortens segrar har det med sig att de tvingar till ny strid igen. Så finner vi nu männen i full fart med att bekämpa de fiender som själva segern har uppväckt. Bekämpandet av skadedjur är lösen för dagen.

Soldaterna besprutar de största fienderna

med kulor, lantmannen besprutar de minsta med sina kemiska lösningar. Båda delarna för ett hopplöst företag. Bespruta ett fiende-folks soldater till döds och en outhärlig del av den mänskliga familjen har undergått en

I den mån människan stört jämvikten, uppträder hon själv som ett skadedjur.

behandling vars följder ingen kan beräkna. Bespruta vinstockens parasiter och man dödar livet i jorden under den utan vilket vinstocken inte kan leva.

Det finns inga skadedjur.

Men genom jämviktsstörningarna i naturen har tillfälle givits för arter som skulle haft en gallrande uppgift att breda ut sig över sin givna gräns.

I den mån människan stört jämvikten, uppträder hon själv som ett skadedjur. En felaktig impuls vidgar ut sig i vida ringar och i stället för att mattas av vinner den i styrka. Enda sättet är att överge och förkväva den skadliga impulsen.

Insikten att härskarställningen måste avlösas av tjänandets och kamratskapets livsstil har redan vaknat. Ur själva misstagen stiger på nytt klarheten över att vi är insatta i det stora system av ömsesidighet och beroende på vilket hela tillvaron vilar.

När människan omprövar sin ställning på jorden och drar sig tillbaka inom de gränser hon överskridit, kommer hon konstigt nog mera till sin rätt. Vem som än förbidar med en vision inom sig och framför sig, ser människorna i färd med denna omprövning. De ser med förvåning

att vi är nära att möblera om jorden så att den blir bebodig. Försiktigt närmar de sig en mera kosmiskt medveten hållning. De inser att de krafter som varit bundna under det individualistiska skedet, frigörs just genom att människorna erkänner sin gemenskap. De ser att mångsidighet måste bli lösen i stället för den specialisering som varit mekaniseringsskedets särmärke. Ur den användningen av människans mångsidiga begåvning, växer sen särbegåvningen fram av sig själv som blomman på en frisk planta.

Kvinnorna har, det får vi erkänna, kommit i andra hand när det gäller att inse nödvändigheten av en omriktning. De har inte varit i den ställningen att de kunnat eller vågat göra experiment. Men likväl talar denna nödvändighet särskilt starkt till dem. Liksom herraväldet över naturen och kvinnan gått jämsides, bör avvecklingen av detta herravälde gå jämsides. Kvinnor hjälpte män att störta modersväldet, män hjälper nu kvinnor att störta mansväldet. Avkopplingen av kvinnorna från jordbruket har gått samtidigt med industrialiseringen av jordbruket. Kvinnornas reaktioner mot den behandling de varit utsatta för påminner om jorden. Båda tackar för god behandling med blom och frukt, båda svarar på hård behandling med torka och oginhet.

Det var främmande för den kvinnliga uppfattningen att jorden, plantan och djuren kan behandlas som maskiner som presterar ökad produktion ju mer man matar dem. Främmande likaså att denna ökade produktion gör slöseriet möjligt och nödvändigt. Däremot stämmer det med urgammal kvinnlig uppfattning och metod

att försiktighet, hushållning och vård är det rätta sättet att handskas med naturen. *På den linjen ligger vägen till återupptäckt av vad som egentligen var människans uppgift på jorden bredvid den att sörja för sitt släktes framgång och försörjning.*

Eftersom det inte finns några motsatta intressen mellan könen, gäller det inte alls vem som kommer först eller fattar snabbast. Det viktiga är bara att det går upp för kvinnorna vad som måste ske, vad som håller på att ske och vad som inte kan ske utan dem. Om de inser att inte bara människorna utan också hela naturen behöver deras omsorg och händer, så måste detta bli en enorm upptäckt för dem. Skiljelinjen mellan levande individer som behöver kvinnlig vård och döda ting som inte behöver den är godtyckligt uppdragen. Den försöker skära upp en skåra genom kosmos som i verkligheten aldrig funnits där. Människan har att handskas med en känslig, finstämd levande enhet. Människans hälsa går tillbaka till jordens, hon kan inte göra sig kvitt det sammanhanget hur hon än bär sig åt.

Följderna av att riva upp jorden på ett håll och hetsa den till ökad produktion på ett annat kan vi aldrig undkomma. Detsamma är fallet med kvinnorna. Återupptäckten av jordmånens överväldigande betydelse för plantans hälsa och moderns för barnet kommer på en gång.

Det ser ut som om denna insikt, om än aldrig så riktig, inte kunde hejda krigets gång mot sin nödvändighet. Men från varje punkt där ett artskilt tänkande och handlande skapat en liten artskild värld, nedsänkt i världen, skapas en protest mot

kriget. Från dem sprider sig övertygelsen att jorden och människorna inte tål detta krig, och så blir varje dag det fortsätter en förbrytelse som tynger allt hårdare på de ansvarigas nackar.

I naturen skjuter allt levande stilla upp ur ett frö och blir moget och färdigt i sinom tid. Det går inte att påskynda proceduren med hugg och slag, det går inte att elda under karten för att få den att mogna. Frågan: hur skall jag utnyttja alla krafter, hur skall jag lägga beslag på alla energier, den för blott till träldom under den egna målsättningen och ofred med kosmos.

Vi måste lära oss fråga på helt annat sätt.

Den stora frågan är, säger en modern mystiker, inte längre: "Vad är till min själs bästa, inte ens vad är till mänsklighetens bästa, utan bortom och över denna begränsade strävan: Vilken uppgift måste detta mitt liv utföra i Guds stora och hemliga hushållning."

De som frågar så när de bakar eller bryter brödet, när de myllar fröet eller bärgar skörden, i ensamhet eller gemenskap, vid dagens början eller dagens slut, de har oerhörda krafter på sin sida.

Till synes kan de ha allt emot sig och ändå bärs de av tidens egen djupa oemotståndliga rörelseriktning.

Berg 28/9 1941.

"Molnfödelse" ingår i Elin Wägners debattbok *Väckarklocka* från 1941. TGV återpublicerar texten från Bonniers utgåva från 1978, efter medgivande från Elin Wägners familj.

Lisa Gålmark läser Elin Wägner:

FRAMSYNTA KRAV FRÅN EN VÄNGRUPP

Elin Wägners sista kapitel i *Väckarklocka* är ett kollektivkapitel. Vännerna, genusneutralt bestämda ”några stadsbor”, träffas under en weekend på landet. De leker med tanken på vad en god levnadsstandard kräver. Är det möjligt att öka standarden fast inkomsterna sjunker?

De enas om tio yrkanden. Jag tar mig friheten att tolka dem till vår tid: ”Gott vatten” blir rent färskvatten för den miljard människor som idag är utsatta för vattenbrist. ”Bröd från rena jordar” kan vara ekologiskt bröd eller överhuvudtaget bröd till de 1,4 miljarder människor, flest från kategorin kvinnor, som lever på 1,25 dollar om dagen. ”Samvetets krav” är krav på ”närbelägen” komjölk och kött från ”välkända” djur, alltså närproducerad föda utan djurfabriker. Krav på ”minimistandard” för människor som producerar maten är idag *fair trade* och facklig kamp. ”Följa kroppens rytm” för uppstigande och sänggående kallas flex-tid. ”Äga få ägodelar” är ett konsumtionskritiskt krav som få hittills formulerar. ”Rymlig bostad” var relevant 1941 då många barnfamiljer levde trångt; idag är det ett krav för familjer i fattiga områden, mest i Syd. ”Meningsfullt arbete”, att få studera hela livet, ha goda grannar och kunna byta tjänster omfattas av många i Nord. ”Bofasthet” blir lika med att flyktingar i världen erbjuds ett hem och att orsakerna till att människor flyr undan naturkatastrofer, det vill säga miljö- och klimatkrisen, lyfts på agendan; asylsökande får stanna i landet och papperslösa får rätt till vård.

En önskelista i linje med dagens politik? Inrikespolitiken i Sverige idag syftar till att inkomsterna ska öka. Lite mer för de som inte har så mycket. Betydligt mer för de som redan har. Mindre och mindre till dem som befinner sig utanför arbetsmarknaden. Den kategori som redan har lägre lön på grund av kön, ”kvinnor”, ska arbeta mer, enligt den svenska statsministern i ett utspel inför julesemestrarna 2010.

Inom livsmedelssektorn tilldelas landets industriella grisfabrikanter i senaste budgeten nittio miljoner i stöd. Människor uppmuntaras att konsumera för att hålla ekonomin igång, och på detta vis skapa sysselsättning.

Tänk om denna vängrupp hade fått inflytande över efterkrigstidens socialdemokrati!

Flyktingar är mycket begränsat välkomna; invandrare är endast välkomna givet att de har ett arbete. Klimat- och miljöpolitik dryftas minimalt.

Arbetslinjen gäller. Krasst uttryckt: producera eller förgås.

Fastän motsatsen snarare gäller: producera och förgås. Ju mer produktion, desto mer energi- och arealåtgång liksom förbrukad biomassa. Givet att alla världens människor plötsligt antar en medelsvensk levnadsstandard tarvas ytterligare två jordklot (källa: WWF). Globalt sett överskrider alltså det svenska samhällets uttag av naturresurser innevarande kapital av dito resurser med två gånger. Hur räknas detta faktum in i de svenska statsfinanserna? Hur räknar finansministern när produktionen, på denna nivå, inte är lika med inkomst utan snarare lika med uttag? Bådar inte en produktionsökning för undergång snarare än överlevnad?

Den wägnerska vängruppens önskan om en ny typ av levnadsstandard inspirerar till kritik och nytänkande. Gruppen satte sig själva i medborgarcentrum, inte som tillskrivna kategorin kvinnor, utan som människor. De förebådade en ekologisk

kritik av kapitalismen och kritiserade det faktum att den kortare arbetstidens fritid inneburit materiell konsumism. De föregrep dagens diskussioner om stress och tillvarons djupare mening.

Tänk om denna vängrupp hade fått inflytande över efterkrigstidens socialdemokrati! Tänk om Sverige som föregångsland satsat på att stöpa om tillväxtmatematiken och bruttonationalprodukten, infört jämlikhets- och hållbarhetsindex och beräkningar vilka hänför företagskostnader (infrastrukturvillkor, naturresursuttag, föreningar, skador och bakslag) som nu bokförs på samhället, tillbaka till produktionen där de uppstod. (Vi skriver 2012 och ännu yrkar inget politiskt parti på en *polluter pays policy*.)

Elin Wägner som feministstrateg talade till kollektivet kvinnor för att förändra en värld som formats av kollektivet män. En mansvärld som, med hennes ord, "härskade" över kvinnor liksom den "härskade" över naturen och djuren. Det kan låta en smula abstrakt. Men vad är det mer precist som gör svenskarnas och de rika ländernas standard så ohållbar, ja till en globalekonomisk lyxfälla idag?

I Elin Wägners vängrupps krav finns tankespår som synes mig oroväckande förbigångna. Kravet på "samvete" handlar om djurrätt – fast det hymlas om detta i kapitlet. I vängruppen finns en person kallad "sällskapets expert på djurhistorier". Diskussionen gäller husdjurens rätt att inte bli banal föda men experten tycks förlora. Majoriteten enas om en kompromiss: vikten av närbelägna och välkända kor och grisar för närtransporterad föda.

Men det djurrättsliga har tagit sig in i tänkandet. Det finns inga skadedjur, skriver Elin Wägner. Det är mer än en åsikt. Under andra världskriget, i det offentliga samtalet och den politiska retoriken, är detta sprängdeg: ett avståndstagande av den tyska nazistiska politiken där vissa grupper av människor stämplades som skadedjur. Ett avståndstagande riktat mot den diskurs och praktik som också fanns i Sverige där vissa människor stämplades som sämre än andra.

Wägner kunde ha skrivit det korrekta men begränsade: Inga människor är skadedjur. Därmed hade Wägner lyft sina medmänniskor – men lämnat meddjuren kvar. Men Wägner säger: Det finns *inga* skadedjur. Wägner drar den fundamentalt humanistiska (djurrättsliga) slutsatsen. Det faktiskt korrekta är inte det centrala här, huruvida det verkligen finns skadedjur eller ej, utan ansatsen; den generösa och hänsynstagande. Den ansats, vilken så vackert när den inbegriper de artmässigt avlägsna djuren, med en gång säkrar tryggheten för alla människor. När Wägner ser historien som präglad av det kombinerade förtrycket av natur och kvinnor är hon en historiefilosofisk pionjär.

Men, Wägner följer inte relationen till djuren i sin historiska analys. När väninnan (Emilia Fogelklous inspirerad av Fogelklous man Arnold Norlind?) hävdar samvetskravet i *Väckarklockas* slutkapitel, blir frågans känslighet tydlig. En maktanalys av relationen till djuren i historien hade kunnat uppenbara förtryckets centrala roll: hur patriarkatet kom till makten (via vapnen för jakt på djur till föda), hur djuren använts

som träningsarena och behandlingen av djuren som modell för att förtrycka och utplåna människor (kvinnor, avvikande, främlingar). 1900-talets exempel är groteskt: Koncentrationslägren modellerades utifrån slakthusen, slakthusen var belägna inte långt ifrån koncentrationslägren.

Jag är övertygad om att Elin Wägner och hennes grupp inte hade haft problem med att ta till sig fakta om sambandet mellan dagens industriella djurrelation och bidraget till klimat- och miljökrisen, därmed i förlängningen till kvinnors hårda livsvillkor i Syd. De hade, tror och hoppas jag, gått i spetsen för en omställning av jordbruket i enlighet med FN:s miljöprogram (8/6 2010): minskad kött- och komjölkproduktion, alltså minskad djuruppfödning. Världens djurhållning med dess areal- och färskvatten- och energikrävande liksom förorenande och växthusgasskapande karaktär som den enskilt viktigaste faktorn att förändra. De hade, tror jag, sett både det etiskt väsentliga och ekologiskt fördelaktiga med ett humanistiskt grundat jordbruk.

Och, jag är lika övertygad här: de hade i den andra förbigångna aspekt som bidrar till problemet ”hög standard” i rika länder, sett vikten av en förändrad familjepolitik. Wägners grupp berör befolkningsfrågan när de i en kort passage undrar om barn är en lyx. Få av dem skaffade barn. Med dagens möjligheter till insemination och andra frigjorda lösningar hade de säkert ordnat sig en hoper ungar. Hellre tillsammans, spekulerar jag, än var för sig. Hur som helst hade de med glädje firat den sexualpolitiska frigörelsens lagar. Miljö- och klimatkrisen villkorar vår tids globala

befolkningstrend: ju fler människor på jorden desto hårdare krav på *hur* vi lever och organiserar oss. En ickepatriarkal familjenorm upphör att pressa varje människa under kategorin kvinna till reproduktion, och befriar människor oavsett kön till att välja käraste/or utan krav på tillökning.

Wägnergruppens önskelista kan kallas en människokollektivets erfarenhets-syntes: det bästa från det moderna, det bästa av det gamla. Bevarad natur, respekt för djurs liv, livslång möjlighet till bildning. Färre ting, mera tid, barn omhuldade av många vuxna. Det är en klok strategi för hållbar levnadsstandard som ger ökad chans till global fred.

Men kraven känns aktuella också för att alltfler i Sverige och Nord tillhör medelklassen: Wägners grupp var knappast ett gäng sammanstrålande arbetare med halv stat och mjölkningsplikt. Sitt program döpte de till "funktionalistisk fattigdom" vilket är ett avslöjande val av begrepp: Termen skulle knappast väljas av dem som redan utstår fattigdom. Varken då eller i världen idag. Inte desto mindre måste visionen ses som uttryck för solidaritet. Men alldeles säker är jag inte på att Elin Wägner-gruppen hade rest det krav som en sådan produktions-omställning kräver: en jämlik fördelningspolitik, lika lön, lika livsutrymme. Inte bara för vissa män och kvinnor utan för alla människor.

Lisa Gålmark

är historiker, kulturskribent och författare till böcker om djurrätt, djuretik och feminism.

E-post: lisa.galmark@comhem.se

Birgitta Rydhagen läser Elin Wägner:

DET FINNS INGA SKADEDJUR

Inom diskussionen om hållbar utveckling i miljörörelsen och inom den post-humana, nymaterialistiska och teknovetenskapliga feminismen är vi idag ivriga att utforska mångfalden, både inom mänskligheten och i ekosystemen, och vi söker efter sätt att förstå sammanhangen mellan de biologiska och de sociala livsvillkoren. Detta är precis vad Elin Wägner sammanfattar i sitt slutkapitel i boken *Väckarklocka*.

I nyskrivna feministiska texter används begrepp som är svåra att översätta, såsom "companion species", "transcorporeality" och "intra-relations". På olika sätt beskriver posthumanistiska, nymaterialistiska och teknovetenskapliga feministiska forskare hur vi som människor är sammanvävda med andra arter och att inte ens våra kroppar i sig är separerade från omvärlden. Cecilia Åsberg och hennes kollegor ger som exempel att vår kropp innehåller fler bakterier än kroppsegna celler.¹ Bakterierna är del i matsmältningssystemet och inte parasiter. Vi är också sammanvävda genom att våra kroppar och våra sinnen påverkas av omgivningen, både fysiskt genom skador eller stöd, och genom mentala processer. Förutsättningarna för våra liv påverkas, precis som Stacey Alaimo påtalar, av hur vi behandlar vår omvärld och våra "companion-species", våra följeslagar-arter.² Mat finns bara om vi vårdar de ekosystem som omgärdar råvarornas tillväxt.

De här tankefigurerna öppnar upp för ett sätt att tänka kring biologi och social konstruktion som utmanar oss att diskutera människan som en del i naturen, inte bara i samverkan med andra arter och naturfenomen, utan sammanvävda. Den cyborg som Donna Haraway utforskar är inte enbart en implosion av människa och teknik, utan också av människa, följeslagar-arter och den fysiska omgivningen.³ Transkroppslighet som överskridande av gränser mellan människa och icke-människa betonar också det hybrida i vår tid. Det mänskliga och det av

människohand producerade finns överallt på jorden. Kemiska ämnen hittas i polarisarna, atmosfären fylls av utsläpp av gaser, och oceanerna förgiftas av olja, plast och andra material som används i industriella processer. Vi andas, äter och dricker de kemiska ämnen som våra industriella processer sprider. Naturreservat är inte orörda av mänsklig aktivitet, och det finns ingen tillflyktsort. Konsekvensen av vår omfattande samverkan och påverkan blir att vi inte kan komma undan ansvaret för hur vi lever våra liv.⁴

Elin Wägner talade också om sammanhangen mellan Människa och Jord under sin livstid. Hon konstaterar att det inte finns skadedjur. Skadorna uppstår genom att störningar i jämvikten i naturen möjliggör tillväxt av vissa arter som i sin tur påverkar den art som vi egentligen är ute efter.

Även om texten *Molnfödelse* gör ett litet skutt när Elin Wägner introducerar jämföringsfrågorna efter ett långt inledande stycke om livskvalitet utifrån mat, umgänge, fred, naturliga system, har hon genom att inkludera alla dessa aspekter i kapitlet visat sin syn på de större sammanhangen på ett sätt som med lätthet går att koppla till dagens feministiska diskussioner om klimat och materialitet.

Elin Wägner kopplar samman ”männens kamp för herraväldet på jorden” med ”deras kamp för herraväldet över kvinnan”.⁵ Vandana Shiva kallar det för kolonisationer, och lägger till en tredje - kolonisationen av tredje världen.⁶ Den tredje kolonisationen kommer till uttryck hos Elin Wägner som en förväntan att också livsmedelsarbetarna

i andra länder ska ha rimliga arbetsvillkor.⁷ Båda författare menar att ”avvecklingen av detta herraväldet” bör sammanlänkas.⁸

För mig som miljöengagerad feminist ser jag all anledning i världen att koppla samman dessa kolonisationer. Vi hör ihop. Allt hör ihop. Jämställdhet mellan svenska kvinnor och män går inte att uppnå utan att vi samtidigt upprättar de fattiga människor som odlar bananer och bomull under vedervärdiga förhållanden, eller som producerar kläder inlåsta i trånga, varma, mörka fabriker i Sydostasien. Skydd av naturområden kan inte göras utan hänsyn till människor som lever och verkar på dessa platser. Jag har prövat begreppet djupfeminism för att betona dessa sammanhang mellan människors hierarkier och hierarkierna i vårt förhållande till naturen och ekosystemen.⁹ Arne Naess använde begreppet djupekologi för att tala om hur hela samhällssystemet behöver formas utifrån ekologiska principer.¹⁰ Min tanke har på ett liknande sätt varit att det inte går att ställa mänsklig trygghet, levnadsstandard och rättvisa i motsatsförhållande till miljöhänsyn, utan att dessa båda måste sammanlänkas i ett hållbart samhälle. Om härskarställningen kan ”avlösas av tjänandets och kamratskapets livsstil”,¹¹ så berörs alla områden där vi befinner oss i relation, det vill säga både mellan människor i olika sammanhang och mellan människor och följeslagar-arter och ekosystem.

Det är intressant att idag läsa om Elin Wägners och hennes vänners kriterier för god levnadsstandard. Det ger perspektiv, både på tiden under andra världskriget, och på det tidlösa i deras diskussion. Till att

börja med handlade det om kort arbetstid och tid för rekreation. Till detta läggs gott vatten, närproducerad mat, krav på bofasthet och sjysta arbetsvillkor för män-

Därför förutsatte studenterna att det skulle krävas diktatur som styrform för det hållbara samhället.

niskor och djur i livsmedelsproduktionen. Tystnad och ren luft, goda grannar. Kort sagt; ”den enda levnadsform som går att förena med fred”. Strax innan jag (åter) läste *Molnfödelse* undervisade jag en grupp studenter om hållbar utveckling. Vi pratade både om ekosystemens villkor, människors ekologiska fotavtryck (den yta som varje människa behöver på jordklotet för att förse henne med den livsstil hon har; matproduktion, skog till papper, bebyggd yta osv) och om de globala systemen för politiska beslut och ekonomiskt styrning. Vi avslutade temat med att studenterna själva fick formulera visionen om ett hållbart samhälle. Deras vision låg inte långt från den som Elin Wägners vänner formulerade på 1940-talet. Mindre arbetstid, tid för handarbete och hantverk, närproducerad och säsongsbetonad mat, kollektiva transportsystem, bofasthet och ransonering av längre resor. En viktig skillnad var dock att mina studenter inte riktigt kunde se att denna vision låg inom räckhåll eller ens var önskvärd. Därför förutsatte studenterna att det skulle krävas diktatur som styrform för det hållbara samhället. Jag tror att det

här kan ha att göra med studenternas ålder; i 20-årsåldern vill många ha snabba lösningar och känner sig säkra på vad som är rätt och fel. Men jag tror att det också hänger samman med att vi lever i en tid utan de direkt kännbara begränsningar som kriget utgjorde på 1940-talet. I Sverige idag kan vi göra många val kring livsstilar utan att de tycks få några konsekvenser, eftersom begränsningar i form av vattenbrist, förgiftning eller politiskt förtryck befinner sig på ett större avstånd från våra liv, i Sydostasien, i Afrika och i oceanerna. I en sådan situation kan det vara svårt att betrakta begränsningar som positiva och något som var och en kommer att genomföra på frivillig väg.

Jag älskar Elin Wägners metafor där ett moln föds ur en tunn dimma som växer till ett kraftfullt och livgivande regnmoln. Ibland löser molnet upp sig igen innan det hunnit växa sig starkt, men strax återkommer nya dimmor som föder nya moln ända tills regnet börjar falla. Att betrakta organiseringen av motstånd mot herraväldet på samma sätt, som tillfälliga förtätningar av människor som under kort eller lång tid samlas kring en viktig och aktuell fråga inger hopp. Molnet är inte statiskt, det finns inte ens en önskan att det ska vara för evigt, utan själva meningen är att det flyttar runt, sprider sitt regn, löser upp sig och åter släpper fram solen medan andra moln föds och fuktat andra marker. Vi kan se år av torka som ställer till katastrofer på vissa platser, men under jordens livstid har regnmoln fortsatt att bildas oförtrutet.

I vår tid bildas fortfarande moln av tankar och moln av människor som strävar

efter en levnadsform som går att förena med fred. Fred med jorden. En levnadsform där insekter och bakterier inte är skadedjur utan följeslagar-arter, och där vi kan sprida vatten och näring även i områden som tillfälligt drabbats av torka så att hunger kan förpassas till historieböckerna.

Kanske får vi modifiera Elin Wagners tankefigur att moln skapas runt bergstoppar med sina förhållandevis stabila geologiska former. Våra motståndsmoln måste bildas runt bergstoppar som inte är stabila och igenkännbara, utan lika skiftande som molnet självt. Ibland är det ekonomiskt kaos, ibland är det kemiska utsläpp från en stor industri, ibland är det våldtäkt som krigshandling. Här får vi användning för den nya feminismens begrepp och tankar för att upptäcka mönster och hitta inspiration.

Birgitta Rydhagen är lektor i Teknovetenskapliga studier, Blekinge Tekniska Högskola. E-post: birgitta.rydhagen@bth.se

Noter

- 1 Cecilia Åsberg, Redi Koobak, och Ericka Johnson: "Beyond the Humanist Imagination", *NORA Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 2011:4, s. 218-230.
- 2 Stacey Alaimo: *Bodily Natures. Science, Environment and the Material Self*, Indiana University Press 2010.
- 3 Donna Haraway "A Cyborg Manifesto", *Simians, Cyborgs and Women*. Free Association Books 1991; original 1985 och Alaimo 2010.
- 4 Alaimo 2010, Haraway, 1991.
- 5 Se Elin Wägner *Väckarklocka*, Bonniers 1941/1978, s.248.
- 6 Vandana Shiva: "Vetenskap, teknik och 500 år av kolonisationer", *VEST Tidskrift för Vetenskapsstudier* 1993:2, s. 3-16.
- 7 Wägner 1941/1978, s. 243.
- 8 Wägner 1941/1978, s. 250.
- 9 Birgitta Rydhagen: *Feminist Sanitary Engineering as a Participatory Alternative in South Africa and Sweden*, Blekinge Tekniska Högskola 2002.
- 10 Arne Naess: *Ekologi, samhälle och livsstil: Utkast till en ekosofi*, LT 1981.
- 11 Wägner 1941/1978, s. 249.

Sverker Sörlin läser Elin Wägner:

NÄR FRÅGAN ÄR VIKTIGARE ÄN SVARET

Det finns i Elin Wägners text en koppling mellan det pågående andra världskriget och det folkhemskt klingande begreppet ”levnadsstandard” som är litet oväntad. Den högsta formen av levnadsstandard är att leva med dem man håller av. Då vill man se dem leva sina dagar ut och då blir krig den högsta formen av ont. Så kan ett argument mot krig också se ut.

I Wägners mjukt påhittiga och sympatiskt undrande text är det ett litet kollektiv av, får man säga, tämligen likasinnade som samlats för att diskutera vad en god levnadsstandard, eller ett gott liv, innebär. När man läser texten inser man först och främst att det är vad människor borde göra litet oftare.

Man slås också av att ett annat kollektiv skulle ha kunnat komma fram till helt andra prioriteringar. Det hade gått att tänka sig resor och kontakt med andra samhällen och kulturer som ett inslag i hög standard. Det hade gått tala om frihandel som en hörnpelare för utbyte, folklig förbrödring och ett slags ekonomins solidaritet, där den fattiges fördelar kan ge inkomster som tjänar som grund till förkovran och framsteg. Vad säger Wägner om de många som trivs med att bo i staden, rentav några trappor upp och därför inte kan gå direkt ut med fötterna på gräset varje morgon?

Det hade också gått att formulera levnadsstandard mindre som en företeelse för det enskilda hushållet och mer som en fråga om samhällets kvalitet som samhälle: om hushåll för ensamstående, människor av olika sexuell läggning, relationer över nationella och religiösa gränser, om öppenhet, tolerans och om starka institutioner för att omfördela välstånd och stärka individernas frihet mot övergrepp från företag och stat. Men kring ett svenskt köksbord någonstans mellan Katrineholm och Varend i gengasdriven beredskapstid tänker man knappast så.

Protokollförare Wägners anteckningar är ungefär de man kunde förvänta sig av en studiecirkel i Jordbrukareungdomens förbund, JUF. Och inte så oväntat kanske, med tanke på Wägners egen bakgrund och liv, med jorden i centrum, som egen odlare i Lilla Björka, medlem i kretsen av Fogesltadkvinnor och som författare, med Elisabeth Tamm, av den organiska odlingspamfletten *Fred med jorden* (1940), samma andas barn som denna köksbordsutopi ur *Väckarklocka* (1941). Wägner skriver detta ungefär samtidigt som Harry Martinson anställer sin mest långtgående teknikkritik och Sten Selander opponerar mot modernismen (de blev båda Wägners kolleger i Svenska Akademien).

Tankar som dessa dog när beredskapen var över och kallt krig drog in med USA-inspirerade ideal. Men här finns också idéer och ideal som talar tvärs över tiden. Ordens materiella poesi, potatis, kål, spenat, mjölk, vittnar om vad som stod på svenska bord innan arbetskraftsinvandringen gjorde vårt kök mediterrant. Men längtan efter livets verkliga innehåll, ett arbete med mening, en frihet att kunna välja sitt liv med de ting och föremål man önskar, är lika giltig i vår tid. Bekymrade texter skrivs idag kring våra egna samtidsord: livspussel, designkök, kvalitetstid. Våra köksbord är kanske större, men lever vi våra liv som vi borde?

När detta skrivs ligger Tim Jacksons bok *Välfärd utan tillväxt* i toppen av försäljningslistorna. Något med tingen skaver. På de sjuttio år som gått har vi blivit sex gånger rikare i genomsnitt. Det är det riktigt plågsamma med Wägners text, hur den

påminner oss om att vi trots denna stegring av levnadsstandarden, långt bortom vad detta ganska förhårdade lilla tankekollektiv kunde föreställa sig, ändå kan känna att de verkliga värdena hos livet ter sig lika avlägsna.

Det behöver förstås inte vara sant i bokstavlig mening. Vem som helst kan gå till

Protokollförare Wägners anteckningar är ungefär de man kunde förvänta sig av en studiecirkel i Jordbrukareungdomens förbund, JUF.

Statistisk årsbok (den fanns redan 1941) och bläddra sig igenom årgångarna. ”Bättre” i en jordnära bemärkelse är det svårt att förneka att det blivit för de flesta. Men att läsa texten med facit i handen är att inte se dess sammanhang.

För hur inriktad denna text än tycks vara på jordens och markens frågor, handlar den egentligen inte alls om det jordnära. Dess inre mening är existentiell, den manar oss att blicka mot livets yppersta höjder, mot tinnarna i vår vardagsvärld, där våra aspirationer och drömmar stiger mot en blå himmel. De morgnar då allt syntes möjligt, då vi trodde att vi kunde leva våra liv helt och fullt och utan inskränkningar. De ögonblick då vi kände att vi kunde vara våra bästa bilder av oss själva.

”Molnfödelse” är ett mångtydigt ord. Inte bara står det för insiktens tätnande tankar. Över dessa drömmens tinnar bildar livet småningom sina slöjor, strax har de

format en grå verklighet som skymmer allt det som livet egentligen handlade om.

Elin Wägner använder köksbordets synvinkel till att på nytt öppna blicken mot de högsta horisonterna. När krig rasar och knapphet råder blir utopins tankar därefter, enkla ting, men grundläggande. Fred, frihet, mat på bordet, men bra mat, god mat, enkla ting som räcker, liksom vänskaper och släktband, livet ut.

För är det inte så att trots att orden och tingen är annorlunda och liksom enklare (påfallande är ju hur Elin Wägner skriver före de begrepp som gavs av efterkrigstidens miljöuppvaknande), så är frågorna ändå desamma? Trots vår i förhållande till fyrtyotalssvenskarnas svindlande rikedom söker vi ännu efter en djupare tillfredsställelse. Vi blev kanske inte lyckligare, livet flyr i alla händelser lika hastigt. Vi har mer valfrihet men vet vi säkert att vi lever rikare än dem som levde före oss? Frihandeln gav mer att välja på till lägre priser, tekniken hjälpte till, produktiviteten stegrades och vi fick ännu mer. Men hur skall den värld vi skapat värderas? Hurudan är den jord som vi lämnar vidare? Vilka är de liv vi skapat åt oss själva?

Kanske är det så man skall förstå Elin Wägners ”Molnfödelse” – som den sakta framväxande frågan om vad som överhuvudtaget är möjligt inom ramen för en ordning som vi inte kan påverka som individer eller små kollektiv. Inte mycket, blir väl svaret. Kan vi välja att få maten odlad intill där vi bor? Kan vi välja att få vara ”bofasta” länge på en plats för att få tid att känna den? Kan vi ens välja att följa solens gång när vi formar vår dygnsrytm? Vi har frihet, men har vi den friheten?

Frågan är dock på vilken tidsskala Wägners frågor bör ställas. Skulle hon rikta sin fråga ut över världen skulle hon 2012 mötas av den djupaste oförståelse. Fattiga människor, och kanske ännu mer de rika, tycks för närvarande mer intresserade av att öka sin konsumtion än att söka en självvald enkelhet. Man måste förstå dem, i alla fall de fattiga. Många har lockats av den typ av civilisationskritik som finns i Wägners text, men bara få har levt efter dess bokstav. Svårigheterna är formidabla. Klostret är en av de miljöer där man ibland lyckats.

I vår tid står hoppet till att den tillväxt de flesta bejakar ändå skall kunna bli, som det heter, hållbar. Annars ter den sig omoralisk, självisk. Vi skall leva bättre inte bara ekonomiskt utan även ekologiskt och socialt hållbart samtidigt som produktionen ökar. Hittills har det inte gått så bra, särskilt inte ekologiskt. Jorden dignar under vårt omilda famntag.

Tidsskalan är avgörande. Hållbarhetens förespråkare menar att inom några generationer skall vi ha teknik och sociala institutioner för att hålla världens då kanske tio miljarder människor vid hög levnadsstandard och god hälsa samtidigt

som planeten och människorna mår väl. Wagners text anvisar en annan väg, på sitt stillsamma vis helt extrem.

Men vem är mest extrem? Ekonomer (sällan ekonomiska historiker) upprepar ibland, som en trossats, att med tre procents årlig tillväxt blir vi, med matematisk förutsägbarhet, arton gånger rikare på ett århundrade. Det är ett underbart argument eftersom vi (eller de som lever då) blivit så rika att de "har råd" med nästan allt som vi nu inte klarar, till exempel att se till att inte klimatet blir varmare eller att naturen föröds eller att människor hetsar sig till sömnlöshet för att hinna med den kopiösa produktion, för att inte tala om den konsumtion, som krävs redan nu för att vi skall kunna vara arton gånger rikare om hundra år.

Just därför kanske det ligger något i Elin Wagners molnfödelse. På den tidskala som krävs, kanske är den just ett århundrade, kommer det någon gång att uppstå slöjor och dis kring mänsklighetens girigaste aspirationer. När konsumtionens excesser och planetens förödelse gått för långt kommer en ny enkelhet att bli inte bara högsta mode utan tvingande nödvändighet och Elin Wagner kommer att hyllas som en av dem som formulerat, i värnadsvärd svensk tradition och i det Almqvistska grötätarsällskapets sociala form, en alternativ livsstil som visserligen kommer att levas på en standard som vida övergår den kartoffelkur hon själv förordade (där kan väl ingå olivolja, vin, längdskidåkning och facebook). Men som ändå sätter det verkliga välbefinnandet, människans lika väl som jordens, i centrum

framför den som enbart räknas i siffror, per capita.

Som Wagner beskriver det kommer det knappast att gå till. Men på något sätt kommer det att gå till när den planetära komedin böjs in under materialitetens obönhörliga ordning.

Köksbordskollektivets protokollförare är en kvinna. Hon skriver om ett ursprungligt matriarkat, en numera utdöd tanke framförd särskilt av Johann Jakob Bachofen i *Das Mutterrecht* (1861). Modersväldet hade senare överflyglats av männens herravälde, men en gång skall, tror Wagner, matriarkatet återuppstå men under en högre teknologisk regim med solidariska fördelningsideal och evig fred. Kvinnorna är genom sitt moderskap och genom sin roll som förvaltare av livet det sociala och ekologiska framstegets avantgarde.

Elin Wagner tycks tänka sig detta som en metafysisk sanning, av samma slag som marxismens scheman. Hon talar om "tidens egen djupa oemotståndliga rörelseriktning" som skall föra oss mot det nya modersväldet. I den meningen är det lilla köksbordskollektivets tankar ingen utopi utan en nödvändighet. Som vanligt har en grupp intellektuella förstätt mer än alla andra, och förutsett en långsam apokalyps med "de grusade storstäderna och den sönderfallande penninghushållningen".

En både vacker och skrämmande tankegång. Det är bara så svårt att hitta något empiriskt stöd för den. Man behöver inte misstro kvinnlig klokskap det minsta för att notera att kvinnornas roll i de senaste tvåhundra årens konsumtionsrevolution varit helt central (se arbeten av Grant

McCracken, Susan Strasser, Colin Campbell m. fl.). På senare år har kvinnor tagit sig allt djupare in i funktioner och makt hos stora delar av näringslivet och staten utan att detta märkts alls på det ekonomiska systemets sätt att fungera, och varför skulle man vänta sig något annat?

Wägners matriarkala miljögeni verkar inte finnas, eller också väntar hon bara på att uppstå. Vi är många som är fyllda av viss förväntan, för en sådan jordisk genius skulle verkligen behövas, mitt ibland oss. Men kanske bör man hellre tänka sig henne som samhällsutvecklingens sköna Cassandra, som med sina frågor påminner om varför vi egentligen strävar. Då är frågan viktigare än svaret. Molnfödelse är när en viktig fråga uppstår.

Sverker Sörlin är författare och professor i miljöhistoria vid Kungliga tekniska högskolan. E-post: sorlin@kth.se